

Dörzspapírral törölközni
Bajmócy Z., Gébert J., Málovics Gy. (szerk.) (2017):
Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján
(JATEPress, Szeged, 219 o.)

Using sandpaper as a towel

BODOR ÁKOS, GRÜNHUT ZOLTÁN

BODOR Ákos: tudományos munkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 7621 Pécs, Papnövelde u. 22.; bodor@rkk.hu
GRÜNHUT Zoltán: tudományos munkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 7621 Pécs, Papnövelde u. 22.; grunhut@rkk.hu

Ákos BODOR: research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences; Papnövelde u. 22., H-7621 Pécs, Hungary; bodor@rkk.hu
Zoltán GRÜNHUT: research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences; Papnövelde u. 22., H-7621 Pécs, Hungary; grunhut@rkk.hu

A helyi gazdaságfejlesztés mint fogalom igen összetett cselekvéshalmazt takar, amelynek a tudományos értelmezése, illetve kutatása is szerteágazó. Noha a célkeret viszonylag egyértelmű, amennyiben a helyi gazdaságfejlesztés az adott térben élők helyzetének javítására törekszik, mégis nemcsak a *mit* kell elérni kérdése releváns, de figyelmet indokolt fordítani a *hogyan* kell azt megvalósítani aspektusra is, sőt az egész nem ér sokat, ha nem értékeljük ki a fennálló állapotokat, vagyis a *mire építhetünk* feltételeit. Éppen ezért a helyi gazdaságfejlesztésnek mint gyakorlatnak és eszközrendszernek nyitottságot kell tanúsítania a különböző gazdasági, civil és szakértői szereplők irányába, továbbá általában az érintett lakosság felé. Ha egy pillanatra elidőzünk ezen aktorok közül a szakértői tudás reprezentálójánál, akkor világos: a helyi gazdaságfejlesztés nem lehet kellően megalapozott olyan interdiszciplináris hozzájárulások nélkül, amelyek a legkülönbözőbb szakterületekről érkehetnek mint hasznos tudások. Persze rögtön tegyük hozzá: erős túlzás lenne a döntéshozóktól elvárni, hogy mindezen szakmai hozzájárulásokat megértsék, feldolgozzák, szintetizálják, illetve adekvát módon policyformába öntsék (és előzetesen még meg is finanszírozzák a tudások létrehozását). Nyilván az

egyensúly megtalálása a kulcskérdés, vagyis egy olyan szemlélet intézményesítése, amely a szélesen vett szereplők érdekeinek és tudásainak becsatornázására, céljaik és törekvéseik megjelenítésére, valamint képességeik és adottságaik figyelembevételére összpontosít – úgy általában, mind részleteiben, de mégsem a partikuláriságnak teret adva, s lehetőleg az őszinteség, a hitelesség és a demokratikusság jegyeit mutatva.

A Bajmócy Zoltán, Gébert Judit és Málovics György által szerkesztett *Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján* című tanulmánykötet a fent írthoz hasonló normatív követelményt támaszt a helyi gazdaságfejlesztés gyakorlatával szemben. Ami, hangsúlyozzuk, több mint helyes törekvés, mivel a szakirodalom bővelkedik a jó és rossz gyakorlatokra alapozott, jó és rossz elméleti és empirikus kutatásokban, de szegényes az átfogó újrágondolási kísérletekben. A szerzők Amartya Sen Nobel-díjas közgazdász-filozófus megközelítésében azonosították azt a kellően interdiszciplináris, de mégis koherens és konzisztens koncepciót, amellyel a kívánt normatív szemléletváltás (legalábbis annak részleges előmozdítása) álláspontjuk szerint ösztönözhető lenne.

A kötet első fejezete az elméleti alapokat tisztázza, egyfelől bemutatva Sen koncepcióját és annak elméleti forrásait, másfelől részletezve, hogy a képességszemlélet hogyan ágyazódhat be a helyi gazdaságfejlesztés koncepcionális kereteibe. Sen (2003) elmélete nemes célokra törekszik, nem kisebb feladatot vállal fel, mint nagy társadalomelméletek olyasféle összefogását, amelyre gyakorlat-orientáltan operacionalizálható normatív fejlesztési modellek és módszerek építhetők. A képességszemlélet az adott fejlesztési beavatkozás potenciális kedvezményezettjeinek jellemző, kellően átfogóan értelmezett cselekvéseiből és állapotjaiból (együttesen kifejezve: funkcionalitásaiból) indul ki, amelyek jólléttel összefüggő kiteljesítése a cél. Ehhez a fejlesztőnek a képességek olyan alternatív kombinációit kell felkínálnia, amelyek a kedvezményezettek legtöbbjét segítik abban, hogy funkcionalitásaikat minőségileg magasabb szintre tudják emelni, s így szélesebb lehetőségekkel, szabadságokkal rendelkezzenek (ami segíti az igazságtalanságok leküzdését, az elidegenedés felszámolását). Ebből kifolyólag a képességek normatív tartalma szükségszerűen relációs viszonyban van a funkcionalitással; vagyis a fejlesztési beavatkozások tervezése (illetve megvalósításuk eredményességének értékelése) csak a kedvezményezettek legtöbbje számára kihasználható, bővülő lehetőségek szempontjából végezhető el. Éppen ezért a funkcionalitásoknak, tehát a tulajdonképpen céloknak intrinzikus (belső, önmagában értelmezhető), míg a képességeknek, tehát az eszközöknek csak extrinzikus (külső, más tényezőktől függő) értéke van. Ezt különösen fontos lenne a tervezésben közreműködő szereplőknek a tudatukba vésni, mivel sokszor abba a hibába esnek, hogy az exkluzív-elitista köreikben kiötlött fejlesztéseket olyan „csodaszereknek” tartják, amelyek mindenki életét jobbá teszik, miközben a beavatkozásoknak valójában nem sok köze van az emberek funkcionalitásaihoz (adottságaihoz, állapotaihoz, jellemző cselekvéseihez, kulturális sajátosságaihoz, percepcióihoz, interpretációihoz, a világról és magukról alkotott koncepcióihoz).

A seni koncepcióban a megközelítés, a multiteoretikus (csak helyenként szintetizálóan metateoretikus) kifejezőmód és annak gyakorlatorientált lefordítási szándéka az új. Vagyis prioritást a kritikai elmélet és a fejlesztésekért felelős policyvilág közötti hídépítés kap. A kötet második tanulmánya ezt a törekvést igyekszik megragadni a helyi gazdaságfejlesztés és a képességszemlélet elméleti kapcsolódásainak felvázolásával. Az írás főként a fejlesztés céljai és eszközei közötti viszonyt elemzi annak szempontjából, hogy a seni koncepciónak megfelelően az adott közösség (tehát a kedvezményezettek) által képviselt cselekvések és állapotok miként épülhetnek be a helyi gazdaságfejlesztés módszereibe értékekként, valamint a deliberatív részvétel útján információbázisként.

Ha az elméleti alapok elolvasása után visszalapozunk a bevezetőhöz, a kötet céljaihoz – amelyek kérdésekké formálva tulajdonképpen azt a problémát ajánlják vizsgálatra, hogy a képességszemlélet szerint miként kellene újragondolni a hagyományos helyi gazdaságfejlesztést, valamint a mai magyar fejlesztési gyakorlatok világában megjelenik-e bármi a képességszemlélet eszméiből –, akkor két dolog juthat eszünkbe. Egyrészt a szerzők biztos állásból lőttek a „vadra”, hiszen már a kutatás megkezdése előtt jó eséllyel sejtették a képességszemlélet majdnem teljes hiányát a hazai fejlesztéspolitikában; pontosan ezért érezték a képességszemléletet normatív újdonságnak. Mindez persze nem baj, hiszen valamit úgy lehet ajánlani, ha az újat kontrasztba állítjuk a fennállóval.

A második felmerülő gondolat már messzebbre visz. Mint láttuk, Sen kritikai alapállású nagy elméletek gyakorlatorientált újrainterpretálására vállalkozik. Koncepciójával biztosítja annak a lehetőségét, hogy azt egyéb fejlesztéspolitikai elméleti keretekkel szintetizálják. Ezen elméleti megfontolásokat aztán elkötelezett szereplők – figyelembe véve a helyi közeg hatalmi erőviszonyait, diskurzusait, rivalizáló narratíváit, továbbá sajátos kulturális és társadalmi jellegzetességeit – policyajánlásokká formálhatják. De vajon az eredeti intellektuális kritikákból – amelyek a legeredendőbb absztrakt problémák azonosítására és a legátfogóbb kérdések nyitva hagyására törekednek – mi maradhat meg azon szereplői hozzájárulásokban, amelyek – így vagy úgy, akarva vagy akaratlanul, de mindenképpen – kompromisszumos megoldásokat sürgetnek konkrét helyi ügyekben? Ami elúszik a vámon, míg becsatornázódik a politika világába, az vajon visszajöhet-e a réven, a fejlesztések megvalósítása során, vagy csak a strukturális patológiák fennmaradását szolgálja?

A kötet második része a magyarországi fejlesztési folyamatokkal foglalkozik. Ebben a fejezetben a képességszemlélet empirikus alkalmazását követhetjük nyomon a hazai megyei jogú városok fejlesztési gyakorlatában. A szerzők kvalitatív módszerekkel dolgoznak: különböző fejlesztési dokumentumok elemzésével, illetve a folyamatok aktív szereplőivel készített interjúk segítségével tárják fel, hogy a seni elméletből levezethető megfontolásokkal mennyiben vannak összhangban a magyar településfejlesztés módszerei. Mint arra az imént utaltunk, e fejezetek olvasása előtt már okkal lehet olyan érzésünk, hogy a képességszemlélet által javasolt szempontok a jelenkori magyar fejlesztéspo-

litikában sehol sem köszönnek vissza. A tanulmányok részletesen indokolják és alátámasztják ezt a sejtést. Ebből következően a munka, tudományos erényei mellett, erős kritikaként is értelmezhető – ami több mint fontos. Azt gondoljuk, a szerzőket kettős cél vezérelte: a mindennapi tervezési, fejlesztési gyakorlatban a laikus tudással és jártassággal is érzékelhető ellentmondások világos megfogalmazása, s e visszasságoknak konzisztens kutatási keretben való elhelyezése. A seni fogalmi rendszerben vizsgálva még lehangolóbb a pályázati forrásokból megvalósított értelmetlen magyarországi beruházások sora. Itt nemcsak a sajtóban rendre felbukkanó, biciklisek által nem használható kerékpárutakhoz vagy az Alföldre épített minikilátókhoz hasonló kirívó esetekre gondolunk, hanem minden olyan *projektre*, amelyről érezhető, hogy valahogy félrecsúszott, jól hangzó céljai nem igazán teljesültek. Szinte mindegyikünk tapasztalt már hasonló, legyen szó infrastrukturális beruházásokról vagy akár soft jellegű, pályázatokból megvalósított programokról. Ezért tulajdonképpen majdnem mindannyian valamilyen formában „érintettek” vagyunk az álságos és csak kevesek számára igazán hasznos „fejlesztési” folyamatban. A projektfinanszírozás korában nagyon heterogén a résztvevői kör, így talán felesleges is hosszán bizonygatni, hogy például a szakértői tudás mennyire nem független e közegetől, az ott érvényes relációktól, intézményesült mechanizmusoktól. Ahogy fentebb már utaltunk rá: a szakma hozzájárulása a fejlesztési gyakorlatok alakításához nemcsak a konkrét esetekben értékelendő, hanem az absztraktabb, strukturális szintű jelenségekhez való viszonyulás (idomulás?) tekintetében is. Sokak felelőssége tehát a projektokrácia – anomáliáktól biztosan nem mentes – rendszere. A kötet empirikus tanulmányait olvasva ezért érdemes az önmagunkkal való szembenézés; érdemes saját, fejlesztési célokat ösztönző kutatási projektjeink társadalmi hasznosságának belső számvetését megtenni.

Minderre különösen motiváló a könyv utolsó fejezete, amely egy szűkebb témával, a legelesettebb társadalmi csoportok életkörülményeinek javítására hivatott fejlesztéspolitikákkal foglalkozik. Az előző részben alkalmazott módszerekhez hasonlóan itt a megyei jogú városok antiszegregációs terveinek részletes értékelését végzik el a szerzők, képességszemlélet-alapú szegénységkezelési szempontrendszerrel használva elemzési keretként. Sen munkásságában a szegénység kérdése központi szerepet kap, az ezzel kapcsolatos élményei és meglátásai jelentős erővel voltak megközelítésére. A vizsgálat eredményei szerint a hazai fejlesztéspolitika e szegmense sem mentes a projektszemlélet negatív hatásaitól. A tervek túlzottan általánosak, mindössze azt a célt szolgálják, hogy pályázati forrásokat sikerüljön becsatornázni a mindenki által használt slágerfogalmak ernyője alá. Ahogyan a szerzők megállapítják, e felfogás aligha alkalmas arra, hogy a szegénységhez vezető okokat, illetve a szegénység következményeit megértse, azokat kezelni tudja. Mindezek tükrében akár tervezőknek – gyakorlati használhatóság céljából – is hasznos lehet a kötet utolsó tanulmánya, amely a mélyszegénységben élők szemszögéből mutatja be a helyi fejlesztési folyamatokban való részvétel lehetőségeit, illetve az abból való kizáródás okait. A szerzők rész-

letesen elemzik azokat a korlátozó tényezőket, amelyek megkérdőjelezik a jelenleg alkalmazott bevonási technikák alkalmasságát.

A könyvet olvasva nem tudtunk elszakadni az abban szereplő egyik szellemes hasonlattól: „dörzspapírral törölközni”. Igen, a leírt gondolatok ilyesmi hatással vannak, amelyet jobb felismerni és elismerni. A rendszerben rejlő hibákat kétféle úton lehet kijavítani: vagy egy önjelölt elit hisz magában és javító szándékaiban, s megkísérli felülről a struktúrákat úgy módosítani, hogy az ágenseknek új cselekvési teret biztosítson; vagy lehet bízni az aktív, szélesen értelmezett ágenciában, amely alulról építkezve, új praxisokkal de- és rekonstruálja a strukturális kereteket. Feltehetőleg a kettő egyensúlya az üdvözítő és nélkülözhetetlen, de a kötet azon üzenete, hogy az utóbbit mellőzni súlyos hiba, megfontolandó.

Irodalom

Sen, A. (2003): *Fejlődés mint szabadság*. Európa, Budapest